

Utviklingen i sysselsetting og lønn etter 1930

Stein Hansen og Tor Skoglund

I 2007 var det mer enn dobbelt så mange sysselsatte i Norge som i 1930, mens sysselsettingen i tjenestene er mer enn firedoblet. Andelen sysselsatte i primærnæringene er redusert fra 41 til 3 prosent i denne perioden. I 2007 arbeidet hver person i gjennomsnitt 40 prosent mindre enn i 1930. De største kriseårene på arbeidsmarkedet var i 1931 og i 1989 hvor sysselsettingen ble redusert med henholdsvis 3,1 og 2,8 prosent.

Innledning

Den første nasjonalregnskapspublikasjonen med detaljerte næringstall for årene 1930-1939 og 1946-1951 ble utgitt i 1952 (Statistisk sentralbyrå 1952). Dette utgjorde en del av doktorgradsarbeidet til SSBs tidligere forskningsdirektør Odd Aukrust som døde i sommer, 92 år gammel. Det norske nasjonalregnskapet har senere gjennomgått flere runder med omfattende revisjoner, blant annet er innholdet i mange næringer endret og det er innført nye definisjoner. En stor hovedrevisjon ble gjennomført på begynnelsen av 1970-tallet og en ny på 1990-tallet. Skoglund (1998) gir en oversikt over hovedrevisjoner og SSBs tidligere arbeid med lange tidsserier i nasjonalregnskapet. Den foreløpig siste revisjonen av nasjonalregnskapet, med tilbakeregninger til 1970, ble publisert i 2006 (Brathaug m.fl. 2006, Skoglund 2006).

SSB gjennomfører nå en revisjon av de gamle nasjonalregnskapstallene slik at disse blir mer sammenliknbare med tall som er beregnet for årene etter 1970. Dette betyr at de gamle tallene må korrigeres for alle definisjonsendringer som er innført i nasjonalregnskapet etter at disse tallene ble publisert. Vi har lagt vekt på å bevare hovedtrekkene fra de gamle tallene når det gjelder endringer over tid, samtidig som tallene skal være innbyrdes konsistente. Det foreligger nå sammenhengende årlige næringstall for utviklingen i sysselsetting og lønn tilbake til 1930. Disse beregningene inkluderer også krigsårene 1940-1945, som ikke var med i de opprinnelige nasjonalregnskapstallene. For disse årene er beregningene ekstra usikre på grunn av svakheter i grunnlagsmaterialet, blant annet var svartebørshandel utbredt og det foregikk ofte en bevisst feilrapportering av informasjon til den tyske okkupasjonsmakten.

Mens de tidligere nasjonalregnskapstallene bare inneholdt tall for «beregnete årsverk» har vi nå beregnet tall for både sysselsatte normalårsverk, sysselsatte personer og utførte timeverk, det vil si alle sysselsettings-

størrelser som inngår i nasjonalregnskapsberegningene i dag. Tallene er fordelt på lønnstakere og selvstendige, og beregnet for vel 40 næringer. Vi har også revidert tallene for lønn og lønnskostnader. Revisjonene fører til at nivå-tallene for næringene vil kunne avvike noe fra gamle tall. I jordbruket er for eksempel sysselsettingen i 1930-årene justert ned om lag 10 prosent når vi sammenlikner nye normalårsverkstall med gamle tall for beregnede årsverk fra Statistisk sentralbyrå (1965). Dette skyldes at antall selvstendige i jordbruket ble revidert betydelig ned ved hovedrevisjonen på 1970-tallet. De beregnede lønnskostnadene i jordbruket er imidlertid høyere enn i gamle tall, fordi både antall lønnstakere og gjennomsnittslønnen er justert opp.

Nedgang i arbeidstid og vekst i lønn

Mens antall sysselsatte personer er fordoblet fra 1930 til i dag, har antall utførte timeverk økt med om lag 25 prosent. I 1930 arbeidet hver sysselsatt person i gjennomsnitt 2 381 timer, mens de sysselsatte i 2007 arbeidet 1 417 timer. Nedgangen i gjennomsnittlig arbeidstid skyldes både omfattende arbeidstidsreformer og økning i bruken av deltid. Normalarbeidstiden per uke har gått ned fra 48 til 37,5 timer samtidig som antall feriedager har økt betydelig. Gjennomsnittlig antall feriedager for lønnstakerne var 9 i 1930 ifølge våre beregninger, mens de fleste grupper i dag har 25 dager. Deltidsomfanget økte spesielt mye på 1970-tallet ved at flere kvinner ble yrkesaktive.

I 1930 var gjennomsnittlig årslønn, slik denne beregnes i nasjonalregnskapet som lønn per normalårsverk, 2 500 kroner. I 2007 var beløpet steget til 400 000 kroner. Dette betyr at reallønnen er mer enn femdoblet i denne perioden, når vi justerer for veksten i konsumprisindeksen. Når vi også tar hensyn til at et normalårsverk inneholder færre arbeidstimer i dag enn for 75 år siden, betyr dette at reallønnen for et timeverk har økt enda mer og er nesten åttedoblet.

Store endringer i næringsstrukturen

Utviklingen de siste 75 årene er kjennetegnet ved omstilling fra primær- og sekundærnæringene til tjenestetvetydende næringer. I 1930 var sysselsettingsandelene henholdsvis 41, 23 og 36 prosent for de tre hovedgruppene. I 1938 var det for første gang like mange syssel-

Stein Hansen er rådgiver ved Seksjon for nasjonalregnskap (sth@ssb.no)

Tor Skoglund er seniorrådgiver ved Seksjon for nasjonalregnskap (tsk@ssb.no)

satte i tjenestenæringene som i primærnæringene, om lag 38 prosent av totalen. Sysselsettingsandelen i primærnæringen har falt videre til 20 prosent i 1960 og til 3 prosent i 2007. Samtidig økte sysselsettingsandelen i tjenestenæringene til 48 prosent i 1960 og 76 prosent i 2007. Noe av veksten i tjenestenæringene etter annen verdenskrig skyldes overføring av barnepass og annet omsorgsarbeid til markedsøkonomien.

Sysselsettingen i jordbruket er redusert med drøyt 350 000 personer siden 1930. På den annen side har sysselsettingen i helse- og sosialtjenester økt fra 32 000 i 1930 til 489 000 i 2007. Sysselsettingen i industrien økte med 185 000 personer fra 1930 og fram til toppåret 1974. Fra 1974 til 2007 ble industrisysselsettingen redusert med om lag 100 000 personer.

Denne perioden inneholder eksempler både på næringer som er lagt ned, og på næringer som har oppstått. Et eksempel på det første er hvalfangsten som sysselsatte om lag 6 000 personer i 1930, som var et toppår for norsk hvalfangst. Hvalfangsten ble gradvis trappet ned utover på 1960-tallet. Oljevirkosomheten dukket opp som en ny næring i Norge på 1970-tallet, og denne næringen sysselsetter i dag 40 000 personer.

1930-årene: krise og lønnsreduksjon

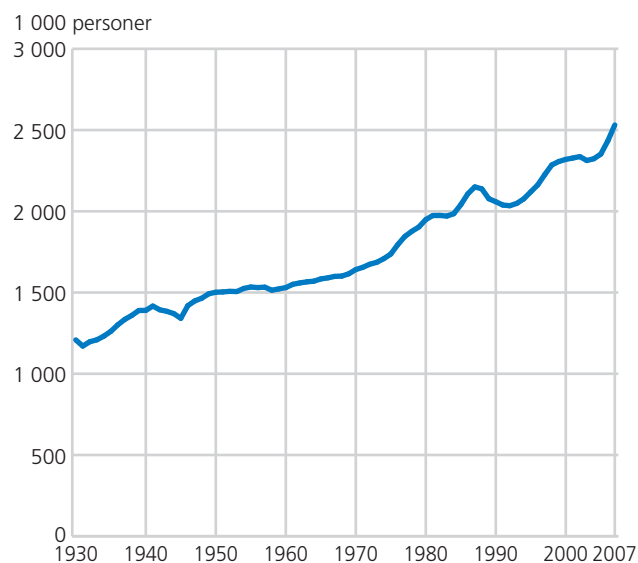
1931 var det store kriseåret i norsk økonomi på 1930-tallet. Dette året falt sysselsettingen med 3,1 prosent (38 000 personer), og antall utførte timeverk falt med 3,8 prosent. Gjennomsnittlig årslønn var 4,0 prosent lavere enn året før og konsumprisindeksen falt med 5,4 prosent. Bruttonasjonalproduktet ble redusert med 8 prosent ifølge ureviderte nasjonalregnskapstall. Grytten (1995) har beregnet en arbeidsledighetsrate på 10,4 prosent i 1931. Til sammenlikning var ledigheten 6,0 prosent i 1993 som er det høyeste ledighetsnivået ifølge arbeidskraftundersøkelsene (AKU) etter 1972.¹

Krisen på begynnelsen av 1930-tallet skyldes i hovedsak et omfattende tilbakeslag i internasjonal økonomi som startet med et sammenbrudd på børsen i New York i oktober 1929. Mange land ble hardere rammet av denne krisen enn Norge. I USA falt BNP per innbygger med over 30 prosent fra 1929 til 1933 (Maddison 1995).

Industrien ble sterkest berørt av den økonomiske krisen. Antall sysselsatte i norsk industri gikk ned med 16 prosent og utførte timeverk med 23 prosent. 1931 var også et år med omfattende arbeidskonflikter. Nesten 7,6 millioner arbeidsdager gikk tapt på grunn av lockout og streiker. Dette er det høyeste nivået på tapte arbeidsdager siden statistikken over arbeidskonflikter ble etablert i 1922. Det er bare 1924 som har et tilsvarende høyt nivå med vel 5 millioner tapte arbeidsdager (Statistisk sentralbyrå 1995, tabell 9.18). Etter våre beregninger bidro arbeidskonfliktene i 1931, isolert sett,

¹ Når en korrigerer for definisjonsforskjeller kan ledigheten ha vært på omtrent samme nivå (Grytten 1995).

Figur 1. Sysselsatte personer. 1930-2007

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

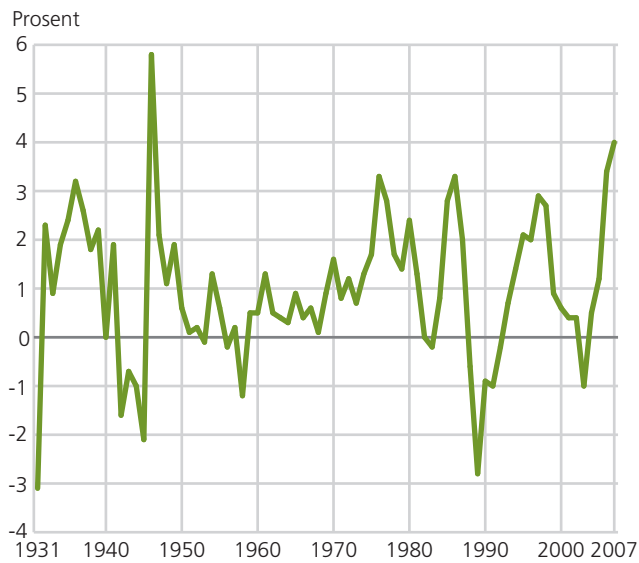
til en nedgang i utførte timeverk på om lag 7 prosent i industrien.

I resten av tiåret tok imidlertid økonomien seg opp igjen, og i 1933 var sysselsettingen på samme nivå som i 1930. Antall sysselsatte økte med 192 000 personer, eller over 2 prosent i gjennomsnitt per år, i perioden 1932-1939. De fleste næringer tok del i denne veksten. Industrisysselsettingen økte med snaut 60 000 personer, og i både bygge- og anleggsvirkosomhet og varehandel økte sysselsettingen med nesten 30 000. Sysselsettingen i jordbruket var relativt stabil i denne perioden og utgjorde om lag en tredel av total sysselsetting. På grunn av sterk økning i tilgangen på arbeidskraft var arbeidsledigheten fortsatt relativt høy, om lag 8 prosent i gjennomsnitt for årene 1932-1939 ifølge Grytten (1995).

1940-1945: sterk regulering av arbeidslivet

5 års okkupasjon hadde store konsekvenser for norsk økonomi og arbeidsmarked. Det var omtrent 50 000 færre sysselsatte i 1945 enn i 1939. Antall utførte timeverk ble enda sterkere redusert på grunn av råstoffmangel, sabotasje og dårlige ernæringsforhold. Det foregikk omfattende overføringer av arbeidskraft mellom næringer, dels basert på frivillighet og dels ved tvungen arbeidsformidling. Noen næringer, som bygge- og anleggsvirkosomhet, ble sterkt prioritert av den tyske okkupasjonsmakten. I de første krigsårene satte tyskernes i gang omfattende bygging av festningsanlegg, flyplasser og brakkebyer samt reparasjon av sprengte bruer og ødelagte veier. Sysselsettingen i bygge- og anleggsvirkosomhet økte fra 85 000 i 1939 til 167 000 i 1941. I 1942 arbeidet 2/3 av de sysselsatte i denne næringen i tyske eller tyskbetonte bygg og anlegg (Statistisk sentralbyrå 1945, s. 221). Mot slutten av krigen vendte mange bygge- og anleggsarbeidere igjen tilbake til primærnæringene og andre næringer. Selv med en

Figur 2. Sysselsatte personer. 1931-2007. Årlig endring i prosent

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

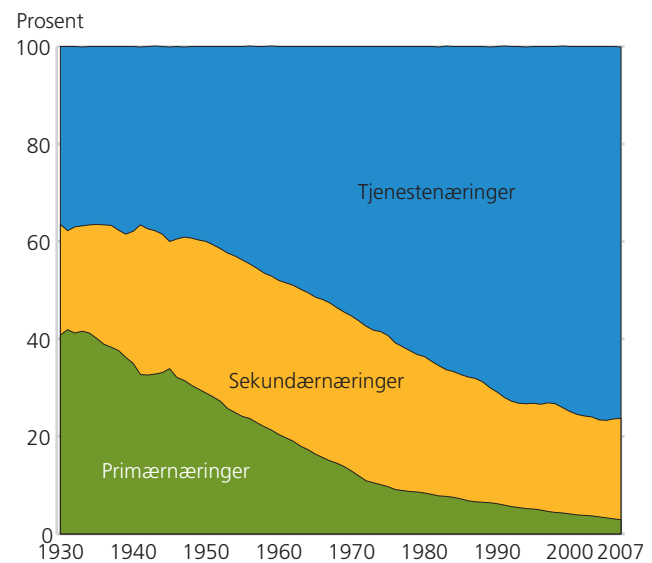
sterk vekst i bygge- og anleggsvirksomhet etter krigen ble ikke sysselsettningsnivået fra 1941 nådd før i 2006.

Den tyske etterspørselen etter arbeidskraft førte til at sysselsettingen totalt økte de to første krigsårene. Samtidig gikk arbeidsledigheten ned. Selv om den registrerte ledighet gjennom krigen var svært lav, var det antakelig en betydelig skjult ledighet. «En må imidlertid ikke glemme at mange ledige av forskjellig grunner har unnlatt å melde seg til arbeidskontorene. Årsaken er vel som oftest at de ikke har ønsket å bli satt til et hvilket som helst arbeid. De makthavendes dirigering av arbeidskraften ut fra egne krigsbetonte behov og uten hensyn til arbeidssøkerens ønske eller krav har fått folk til mest mulig å unngå den offentlige arbeidsformidling» (Tuveng 1946, s. 99).

Industriusselsettingen var relativt stabil gjennom krigsårene. Sysselsettingen økte i virksomhet som var viktig for den tyske krigsmakten, først og fremst verkstedindustri og trelast- og treindustri. Produksjon til sivil norsk forbruk ble sterkt innskrenket. I næringsmiddelindustri og tekstil- og bekledningsindustri var det derfor nedgang i sysselsettingen.

Fra 1943 ble det satt i verk en omfattende tvangsutskrivning av arbeidskraft ifølge «Lov om alminnelig nasjonal arbeidsinnsats», først og fremst til fordel for jordbruk og skogbruk.² Dette gikk i stor grad ut over handelsfunksjonærer. Antall kontorfunksjonærer økte imidlertid under hele krigen, blant annet krevde kriseadministrasjonen et stort personale. Sysselsettingen i offentlig administrasjon økte med om lag 17 000 personer fra 1939 til 1945, det vil si nær en dobling.

Selv om det i prinsippet var lønnsstopp under krigen, fant det likevel sted lønnsøkninger, blant annet i bygge- og anleggsvirksomhet. «For å lokke arbeidskraft til

Figur 3. Sysselsatte personer fordelt på næringsgrupper¹. 1930-2007

¹ Primærnæringer er jordbruk, skogbruk, fiske og fiskeoppdrett. Sekundærnæringer er oljeutvinning, bergverksdrift, industri, bygge- og anleggsvirksomhet og kraft- og vannforsyning. Resten er tjenesteytende næringer.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

bygge- og anleggsstedene betalt tyskerne i 1940 rene fantasilønninger, langt over det som andre yrker hadde lov til å betale» (Aukrust og Bjerve 1945, s. 79). Dette forplantet seg etter hvert også til andre næringer, først og fremst jordbruk og skogbruk. Vi har beregnet at gjennomsnittlig årslønn (lønn per normalårsverk) økte fra 2 960 kroner i 1939 til 4 260 kroner i 1944, det vil si med 44 prosent. I samme periode var det imidlertid en økning i konsumprisindeksen på 50 prosent, det vil si at reallønnen gikk ned for mange lønnsstakergrupper.

1946-2007: vekst og oljeøkonomi

De første årene etter krigen var preget av sterk økonomisk vekst. Stagnasjonen og nedgangen fra krigsårene ble raskt hentet inn igjen. Fra 1945 til 1946 økte sysselsettingen med nesten 80 000 personer eller 5,8 prosent. Halvparten av sysselsettningsveksten fant sted innenfor industrien, blant annet i tekstil- og bekledningsindustri og andre næringer som hadde hatt dårlige vilkår under krigen. Også varehandel og andre tjenesteytende næringer hadde sterk vekst de første etterkrigsårene.

Det har med få unntak vært sysselsettningsvekst hvert år i hele etterkrigsperioden. Det viktigste unntaket var årene 1988 til 1992 da en sterk konjunkturedgang førte til at sysselsettingen ble redusert med 116 000 personer. Ellers har det vært sysselsettningsnedgang av et visst omfang bare i 1958 (-19 000 personer) og 2003 (-24 000 personer).

Sysselsettningsveksten i 2007 var på 4,1 prosent, noen som er svært høyt i et historisk perspektiv. Etter 1930 er det bare den ekstraordinære veksten i det første etterkrigsåret som var høyere.

² Statistisk sentralbyrå (1945), s. 232.

Kilder og metoder for beregningene¹**Krigsårene 1940-1945**

For disse årene forelå det ikke sysselsettingstall i nasjonalregnskapet fra tidligere, og beregningene bygger derfor på mer eller mindre usikre indikatorer for de vel 40 næringene som inngår i det historiske beregningsopplegget. Det beste statistikkgrunnlaget fantes for industrien hvor vi har utnyttet årlige tall for antall arbeidere, antall funksjonærer og timeverkstall fra produksjonsstatistikken for industri. Også for bygge- og anleggsvirksomhet var det tilgjengelig produksjonsstatistikk som kunne utnyttes. For mange av næringene har vi måttet lage egne anslag, blant annet basert på informasjon fra Aukrust og Bjerve (1945), Tuveng (1946) og Statistisk sentralbyrå (1945).

Når det gjelder anslag for lønnsutvikling har vi utnyttet lønnsstatistikk som er publisert i Statistisk årbok og andre SSB-publikasjoner, og dessuten har vi for enkelte næringer innarbeidet tall fra Grytten (2007). For funksjonærer samt tjenesteytende næringer finnes det relativt lite publisert lønnsstatistikk.

Årene 1930-1939 og 1946-1969

For disse årene følger sysselsettingstallene i hovedsak samme utvikling som i gamle nasjonalregnskapstall over beregnede årsverk. For årene 1949-1969 finnes gamle nasjonalregnskapstall i Statistisk sentralbyrå (1979, 1981), for tidligere år i Statistisk sentralbyrå (1965). Siden vi mangler informasjon om utviklingen i deltid, har vi forutsatt tilnærmet samme utvikling i sysselsatte personer og antall normalårsverk i mesteparten av perioden. Timeverkstallene bygger på anslag over endringer i normaltimer per uke og feriedager foruten kalendereffekter. Informasjon om lov-pålagte arbeidstidsbestemmelser har vært en viktig kilde.

Utviklingen i lønn per normalårsverk bygger i utgangspunktet på tall som kan avledes fra, men ikke er publisert, i gamle nasjonalregnskapstall. Vi har korrigert tall som har gitt åpenbart urimelige resultater i forhold til lønnsstatistikk publisert av SSB eller i Grytten (2007).

¹ Hansen og Skoglund (2008) inneholder en mer detaljert beskrivelse av beregningene.

Referanser

Aukrust, Odd og Petter Jakob Bjerve (1945): *Hva krigen kostet Norge*. Dreier forlag, Oslo.

Brathaug, Ann Lisbet, Erling Joar Fløttum, Tore Halvorsen, Knut Sørensen og Steinar Todsén (2006): *Reviderte nasjonalregnskapstall 1970-2005. Ny føring av banktjenester hever nivået på BNP*. *Økonomiske analyser 6/2006*, Statistisk sentralbyrå.

Grytten, Ola H. (1995): *Dagens arbeidsledighet i lys av arbeidsledigheten i 1920- og 1930-årene*. *Sosialøkonomen* nr. 6 1995.

Grytten, Ola H. (2007): "Norwegian wages 1726-2006 classified by industry", in Øyvind Eitrheim, Jan T. Kleveland and Jan F. Qvigstad (eds.): *Historical Monetary Statistics for Norway – Part II*. Norges Bank Occasional Papers No. 38.

Hansen, Stein og Tor Skoglund (2008): *Sysselsetting og lønn i historisk nasjonalregnskap. Beregninger for 1930-1969*. Notater 2008/54. Statistisk sentralbyrå.

Maddison, Angus (1995): *Monitoring the World Economy 1820-1992*. Paris, OECD.

Skoglund, Tor (1998): *Historisk nasjonalregnskap*. *Økonomiske analyser 8/98*.

Skoglund, Tor (2006): *Nye beregninger av sysselsetting og lønn i nasjonalregnskapet*. *Økonomiske analyser 6/2006*, Statistisk sentralbyrå.

Statistisk sentralbyrå (1945): *Statistisk-økonomisk utsyn over krigsårene*.

Statistisk sentralbyrå (1952): *Nasjonalregnskap 1930-1939 og 1946-1951*. Norges offisielle statistikk XI 109.

Statistisk sentralbyrå (1965): *Nasjonalregnskap 1865-1960*. Norges offisielle statistikk XII 163.

Statistisk sentralbyrå (1979): *Nasjonalregnskap 1962-1978*. Norges offisielle statistikk B 48.

Statistisk sentralbyrå (1981): *Nasjonalregnskap 1949-1962. Revidert utgave*. Norges offisielle statistikk B 239.

Statistisk sentralbyrå (1995): *Historisk statistikk 1994*. Norges offisielle statistikk C 188.

Tuveng, Morten (1946): *Arbeidsløshet og beskjeftigelse i Norge før og under krigen*, Sak og samfunn nr. 13, Chr. Michelsens Institutt for Videnskap og Åndsfrihet, Bergen.